

การส่งเสริม การเกษตร กับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ณัฐธาดา พยัคษา
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การส่งเสริมการเกษตร

กับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ณัฐตากานต์ พยัคษา
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การส่งเสริมการเกษตร กับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

บรรณาธิการสำนักพิมพ์:	กรกฎ งานวงศ์พาณิชย์
ISBN (e-book):	978-616-620-057-7
ผู้เขียน:	ณัฐธิดากานต์ พยัคฆา
เจ้าของและผู้จัดพิมพ์:	สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โทรศัพท์: 0 5394 3603-5 https://cmupress.cmu.ac.th , E-mail: cmupress.th@gmail.com
พิมพ์ครั้งที่ 1:	กันยายน 2568
ราคา	298 บาท

หนังสือเล่มนี้ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องและต่างสถาบัน เพื่อตรวจสอบและรับรองการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ประเภทหนังสือหรือตำรา ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เรียบร้อยแล้ว © สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ห้ามลอกเลียนแบบ ทำซ้ำ ดัดแปลง ส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ รวมทั้งการจัดเก็บ ถ่ายทอด ไม่ว่ารูปแบบหรือวิธีการใด ๆ ด้วยกระบวนการทางอิเล็กทรอนิกส์ การถ่ายภาพ การบันทึกหรือวิธีการอื่นใด โดยไม่ได้รับอนุญาต

คำนำ

การเกษตรเป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีบทบาทในการสร้างรายได้และความมั่นคงทางอาหารให้กับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ในยุคปัจจุบันการพัฒนาการเกษตรไม่เพียงแต่หมายถึงการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่ม การนำเทคโนโลยีมาใช้ และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับภาคการเกษตร

หนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอแนวทางและวิธีการส่งเสริมการเกษตรร่วมกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งและสามารถแข่งขันได้ในตลาดสากล โดยเนื้อหาจะครอบคลุมทั้งทฤษฎีและแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดจากผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ตลอดจนกรณีศึกษาจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ข้าพเจ้าหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นแหล่งข้อมูลที่มีประโยชน์สำหรับนักวิชาการ นักศึกษา ผู้ประกอบการเกษตร เกษตรกร เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และผู้ที่สนใจในการพัฒนาการเกษตรและวิสาหกิจชุมชน รวมถึงสามารถนำความรู้และแนวทางที่ได้นำเสนอไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานจริง เพื่อร่วมกันพัฒนาภาคการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนของประเทศไทยให้ก้าวหน้าและยั่งยืนยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างแรงบันดาลใจและแนวทางในการพัฒนาการเกษตรและวิสาหกิจชุมชนให้กับผู้อ่านทุกท่าน

ณัฐตากานต์ พยัคฆา

กันยายน 2568

สารบัญ

คำนิยาม	III
คำนำ	IV
สารบัญ	V
สารบัญภาพ	VIII
สารบัญตาราง	IX
บทที่ 1 สถานการณ์วิสาหกิจชุมชนของประเทศไทย	1
1.1 นิยามของวิสาหกิจชุมชน	3
1.2 ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน	4
1.3 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย	6
1.4 สภาพของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย	7
1.5 ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน	9
1.6 แนวโน้มในอนาคต	11
บทสรุป	16
เอกสารอ้างอิง	17
 บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีในทางส่งเสริมการเกษตร	 19
เพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	
2.1 แนวคิดการส่งเสริมการเกษตร	21
2.2 แนวคิดการรับรู้ข้อมูล	25
2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม	29
2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้	31
2.5 ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม	33
2.6 ทฤษฎีเกี่ยวกับการยอมรับ	35
2.7 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม	44
2.8 ทฤษฎีการพึ่งพาตนเอง	49
บทสรุป	50
เอกสารอ้างอิง	51

บทที่ 3 การส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท	55
3.1 หลักการและวิธีการพัฒนาชนบท	57
3.2 กระบวนการพัฒนาชนบท	59
3.3 ความสำคัญของการพัฒนาชนบท	60
3.4 กระบวนการมีส่วนร่วม	61
3.5 การเขียนโครงการเพื่อการพัฒนา	64
บทสรุป	71
เอกสารอ้างอิง	73
 บทที่ 4 การจัดการวิสาหกิจชุมชน	 75
4.1 องค์ประกอบที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชน	77
4.2 รูปแบบของวิสาหกิจชุมชน	79
4.3 คุณสมบัติหลักเกณฑ์และลักษณะของวิสาหกิจชุมชน	81
4.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	83
4.5 ตลาดของวิสาหกิจชุมชน	85
4.6 ปัญหาของธุรกิจวิสาหกิจชุมชนของไทย	89
4.7 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม	91
บทสรุป	92
เอกสารอ้างอิง	93
 บทที่ 5 การจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	 95
5.1 ความหมายข้อมูล ความรู้ องค์ความรู้	97
5.2 ความหมายการจัดการความรู้	99
5.3 กระบวนการจัดการความรู้	101
5.4 เครื่องมือการจัดการความรู้	102
5.5 ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการความรู้	107
5.6 ปัญหาของการจัดการความรู้	111
บทสรุป	112
เอกสารอ้างอิง	113
 บทที่ 6 การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของประเทศไทย	 115
6.1 บทบาทหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร	117
6.2 บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร	118

6.3	แนวทางการบูรณาการส่งเสริมการเกษตรและงานวิสาหกิจชุมชน	120
6.4	ปัญหาและความท้าทายของวิสาหกิจชุมชน	122
6.5	ประโยชน์ที่วิสาหกิจชุมชนที่มาจากทะเบียนจะได้รับ	124
	บทสรุป	125
	เอกสารอ้างอิง	125
บทที่ 7	สวัสดิการชุมชนเพื่อการบริหารจัดการทุน	127
7.1	แนวทางการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการในชุมชน	129
7.2	ขั้นตอนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน	131
7.3	หลักการบริหารจัดการทุนสวัสดิการชุมชน	134
7.4	การประเมินการบริหารทุนเพื่อสวัสดิการในชุมชน	137
7.5	การพัฒนาการบริหารจัดการทุนเพื่อสวัสดิการในชุมชน	139
7.6	ทุนของวิถีชีวิต	140
7.7	ตัวอย่างหลักการพัฒนาการบริหารจัดการทุน เพื่อสวัสดิการในชุมชน	149
7.8	แนวทางส่งเสริมการจัดการสวัสดิการในชุมชน เพื่อส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาชนบท	163
	บทสรุป	165
	เอกสารอ้างอิง	166
บทที่ 8	ตัวอย่างการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	167
8.1	ตัวอย่างที่ 1 โครงการ ยกระดับศักยภาพการดำเนินงาน และการตลาดวิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน	169
8.2	ตัวอย่างที่ 2 โครงการ การพัฒนานวัตกรรมจากผลิตภัณฑ์น้ำพริก ปลาช่อนย่างป่นเพื่อส่งเสริมรายได้ภายในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้าน เกษตรกรบ้านเหล่าเหนือ หมู่ 6 จังหวัดแพร่	184
8.3	ตัวอย่างที่ 3 โครงการ การพัฒนาระบบมาตรฐานและ ศักยภาพการผลิตเค้กหอมแดงบ้านห้วยกาน (วิสาหกิจชุมชน แม่บ้านห้วยกานเบเกอร์ จังหวัดลำพูน)	191
	บทสรุป	200
	เอกสารอ้างอิง	200

บทที่ 1

สถานการณ์วิสาหกิจชุมชน
ของประเทศไทย

คำนำ

บทที่ 1

สถานการณ์วิสาหกิจชุมชนของประเทศไทย

วิสาหกิจชุมชนเป็นหนึ่งใน “เครื่องมือ” ที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นในประเทศไทย โดยมีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้และการจ้างงานให้กับประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้จะเป็นแหล่งรายได้ที่ยั่งยืนแล้ว วิสาหกิจชุมชนยังมีบทบาทในการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ รักษาสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่ ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนของประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านการบริหารจัดการ การเข้าถึงตลาด การเงิน และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ความท้าทายเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ต้องฝ่าฟันเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเติบโตและมีความยั่งยืนได้ในบั้นปลายที่มีวัตถุประสงค์ที่จะสำรวจและวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย การทำความเข้าใจสถานการณ์ของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดนโยบายและมาตรการส่งเสริมที่เหมาะสม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในประเทศไทยในระยะยาว

1.1 นิยามของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) มาจากการรวมกันระหว่างคำว่า “วิสาหกิจ” (Enterprise) หมายถึง การประกอบกิจการ เช่น การผลิต การขนส่ง การจำหน่าย ส่วนคำว่า “ชุมชน” (Community) หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก โดยอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อรวมคำว่า “วิสาหกิจ” กับคำว่า “ชุมชน” จะเกิดเป็นคำว่า “วิสาหกิจชุมชน” ที่มีความหมายตรงตัวว่า เป็นกิจการหรือการประกอบกิจการที่ดำเนินการโดยกลุ่มคนในชุมชนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2557)

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วิสาหกิจชุมชน เป็นกิจการของชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก หากได้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จะส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพ เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ปรับตัวได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง มีการสร้างภูมิคุ้มกัน และบริหารความเสี่ยง ซึ่งทำให้ชุมชนเติบโตได้อย่างสมดุล มั่นคง และยั่งยืน

วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล

เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน กล่าวโดยสรุป คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุนของชุมชน” อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง โดย “ทุนของชุมชน” หมายถึง เงินทุน รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์, 2566)

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2558 บัญญัติว่า กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินการโดยชุมชนหรือกลุ่มคนในชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้และเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาเป็นพื้นฐานในการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนจะต้องมีการบริหารจัดการโดยคนในชุมชนเอง และเน้นการร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยไม่หวังผลกำไรสูงสุดเหมือนกับการดำเนินธุรกิจภาคเอกชนทั่วไป

1.2 ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

การประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดผล ทั้งด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างรายได้และอาชีพ และด้านสังคม คือ การยึดความเป็นครอบครัว และชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยผ่านการประกอบการของชุมชน ซึ่งลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชนมี 5 ประการ ดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ และคณะ, 2544)

ประการที่ 1 เป็นกิจการของชุมชนที่ดำเนินกิจการด้านการผลิตสินค้าและบริการ โดยชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจเองว่าจะทำการผลิตอะไร ผลิตอย่างไร และผลิตเพื่อใคร ผลผลิตที่ได้นั้น มาจากกระบวนการในชุมชน เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น หากไม่สามารถหาใช้ในการเป็นปัจจัยการผลิตได้ ก็สามารถนำวัตถุดิบจากภายนอกมาใช้ได้

ประการที่ 2 เป็นกิจการที่บริหารจัดการโดยคณะบุคคล เน้นมีการใช้ทุนชุมชน การมีส่วนร่วม และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเองสามารถคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้จากภายนอก

ประการที่ 3 มีเป้าหมายในการประกอบกิจการเพื่อสร้างรายได้ เน้นการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ซึ่งการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายอันดับแรกของวิสาหกิจชุมชน

การพึ่งตนเองเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทำการผลิตภายใต้ทุนทางการเงินที่มีอยู่ แสวงหาตลาดจำหน่ายผลผลิตด้วยตนเอง และเมื่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาก้าวหน้าขึ้นสามารถพึ่งตนเองได้ มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบ

ประการที่ 4 มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงหลายกิจกรรม ประสานแผนผัง และเกื้อกูลกัน การบูรณาการกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนมีทั้งการบูรณาการภายนอกและภายในกลุ่ม โดยการบูรณาการภายนอกเกิดจากการเป็นเครือข่ายวิสาหกิจ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านเครือข่ายการผลิต การตลาด ขณะที่การบูรณาการภายในเกิดจากการบริหารจัดการภายในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ อันนำมาซึ่งผลประโยชน์แก่ชุมชน

ประการที่ 5 มีวิธีคิดและกระบวนการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นแก่สมาชิกในวิสาหกิจชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด การเรียนรู้ การสำรวจ การวิจัย จากสภาพชีวิตของตนเอง ศึกษาศักยภาพและทรัพยากรต่าง ๆ ที่เป็นทุนของตนเอง รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ อาจเกิดได้จากการเข้าร่วมฝึกอบรมจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น การผลิต การตลาด การเงิน หรือการบริหารจัดการ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้อยังหมายถึง ความสามารถในการนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อื่นเนื่องมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง

สรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างออกไปได้ตามลักษณะของชุมชนและวัตถุประสงค์ของกลุ่มนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม มีลักษณะที่ส่วนใหญ่แล้วถือเป็นคุณสมบัติของวิสาหกิจชุมชนดังนี้

- 1) การเป็นเจ้าของและการควบคุมร่วมกัน สมาชิกในชุมชนเป็นผู้เป็นเจ้าของของวิสาหกิจ โดยมักจะมีการเข้าร่วมในการตัดสินใจและการบริหารจัดการร่วมกัน
- 2) การให้บริการหรือการผลิตสินค้า วิสาหกิจชุมชนมักมุ่งเน้นการผลิตสินค้าหรือให้บริการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโดยตรง
- 3) การสร้างรายได้สำหรับชุมชน วิสาหกิจชุมชนมักจะมีจุดมุ่งหมายในการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนและชุมชนโดยรวม
- 4) การสร้างความเชื่อมั่นและการสนับสนุนชุมชน วิสาหกิจชุมชนมักจะมีการสนับสนุนและสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกในชุมชน และยังมีการสนับสนุนกิจกรรมและโครงการในชุมชน
- 5) การสร้างความยั่งยืน วิสาหกิจชุมชนมักจะมีการสร้างแผนธุรกิจและนโยบายที่สนับสนุนการเติบโตและยั่งยืนในระยะยาว
- 6) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชนมักจะใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการผลิตหรือให้บริการเพื่อสร้างคุณค่าและสร้างโอกาสให้กับชุมชนโดยรอบ
- 7) การสร้างศักยภาพ วิสาหกิจชุมชนมักมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและทักษะของสมาชิกในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการและการพัฒนาธุรกิจ

8) การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม วิสาหกิจชุมชนมักใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ

9) ความรับผิดชอบต่อสังคม วิสาหกิจชุมชนมักมีการรับผิดชอบต่อสังคม โดยการสร้างความร่วมมือและการสนับสนุนในกิจกรรมที่เพิ่มคุณค่าต่อชุมชน

วิสาหกิจชุมชนมักเน้นการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ของสมาชิกและชุมชนโดยรวม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

1.3 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย

วิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมในระดับท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด โดยเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้และความมั่นคงให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีแนวคิด และรูปแบบการดำเนินงานที่หลากหลายตามลักษณะของแต่ละพื้นที่

การส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนเป็นภารกิจหลักอย่างหนึ่งของรัฐบาล ในอดีตที่ผ่านมารัฐบาลได้ออกกฎหมายส่งเสริมให้คนในชุมชนรวมตัวกัน นำความรู้ภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าและบริการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ตรงกับความต้องการของตลาด สามารถสร้างรายได้และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ส่งผลให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน กฎหมายดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า “พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548” ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่รับผิดชอบและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนที่ประกอบกิจการสอดคล้องกับภารกิจของหน่วยงาน และร่วมมือกับหน่วยงานภาคีเพื่อให้การส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนทุกประเภทกิจการ

“พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548” ได้ใช้มาเป็นเวลา 14 ปี ในขณะที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อแรกออกกฎหมาย กรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้ขอแก้ไขเพิ่มเติมให้กฎหมายมีความทันสมัย โดย “พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562” ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2562 และมีผลทางกฎหมาย เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 การแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนครั้งนี้ ต้องการให้วิสาหกิจชุมชนมีการประกอบกิจการอย่างเป็นระบบและมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนที่มีความพร้อมประกอบกิจการในรูปแบบของนิติบุคคลเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ ห้างหุ้นส่วนสามัญ นิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทจำกัด และให้กรมส่งเสริมการเกษตรอำนวยความสะดวกวิสาหกิจชุมชนในการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ซึ่งวิสาหกิจชุมชนควรพิจารณาถึงศักยภาพของกิจการก่อนตัดสินใจดำเนินธุรกิจในรูปแบบของนิติบุคคลต่อไป (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2562) ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย
ภาพจัดทำโดย ญัฐิตากานต์ พยัคฆา

1.4 สภาพของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย

ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) ในปี พ.ศ. 2566 ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชน 83,553 แห่ง (ทั่วประเทศ) ซึ่งทั้งหมดจัดอยู่ในกลุ่มวิสาหกิจรายย่อย (Micro Enterprises) โดยสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 4 จังหวัดขอนแก่น มีวิสาหกิจชุมชนมากที่สุด 43,505 แห่ง รองลงมาคือ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่ 18,617 แห่ง สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 5 จังหวัดสงขลา 9,621 แห่ง สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 3 จังหวัดระยอง 4,254 แห่ง สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 2 จังหวัดราชบุรี 4,214 แห่ง และสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 1 จังหวัดชัยนาท 3,342 แห่ง ตามลำดับ

วิสาหกิจรายย่อย (Micro Enterprises) คือ ธุรกิจขนาดเล็กที่มีขนาดธุรกิจไม่ใหญ่เกินไปและมักจะเริ่มต้นจากการดำเนินกิจกรรมที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือทักษะส่วนบุคคลในการผลิตหรือ

บริการ เป้าหมายหลักคือ การสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้แก่ผู้ประกอบการในชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องใช้ทุนหรือเครื่องมือที่มีราคาแพง และส่วนใหญ่มีการจ้างงานในระดับที่ไม่เกิน 5 คน ซึ่งแตกต่างจากวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่มีการจ้างงานมากกว่าและมีการลงทุนสูง

ลักษณะของวิสาหกิจรายย่อย (Micro Enterprises) มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ขนาดธุรกิจเล็ก การจ้างงานมักจะไม่เกิน 5 คน และธุรกิจเหล่านี้มักจะมีรายได้ไม่เกิน 1.8 ล้านบาทต่อปี
- 2) ทุนต่ำ เริ่มต้นด้วยการลงทุนที่ต่ำ ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องจักรที่ซับซ้อน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบในท้องถิ่นในการผลิต
- 3) การบริหารจัดการโดยเจ้าของ เจ้าของกิจการจะทำหน้าที่ทั้งผู้บริหารและผู้จัดการดำเนินงาน โดยทำงานด้วยตัวเองหรือมีพนักงานเพียงไม่กี่คน
- 4) การสร้างรายได้จากสินค้าและบริการ ขายสินค้าและบริการที่มีการผลิตหรือแปรรูปจากสิ่งที่มีในท้องถิ่น เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม หรือบริการพื้นฐานต่าง ๆ

ประเภทของวิสาหกิจรายย่อย มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ธุรกิจเกษตร ตัวอย่างเช่น การปลูกพืชเกษตรกรรม การทำสวนผลไม้ หรือการเลี้ยงสัตว์เพื่อขายผลิตภัณฑ์ เช่น นม ไข่ หรือเนื้อสัตว์
- 2) ธุรกิจการผลิต การผลิตสินค้าที่มีมูลค่าจากการแปรรูปวัสดุในท้องถิ่น เช่น การทำขนมจากผลไม้ การผลิตเครื่องจักสาน หรือการผลิตเสื้อผ้า
- 3) ธุรกิจบริการ ตัวอย่างเช่น ร้านอาหารขนาดเล็ก ร้านเสริมสวยหรือบริการซ่อมแซม
- 4) ธุรกิจค้าปลีก ขายสินค้าที่ซื้อมาเพื่อนำมาจำหน่ายต่อในชุมชน เช่น ร้านขายของชำ หรือร้านขายของที่ระลึก

ปัญหาที่พบในวิสาหกิจรายย่อย มีรายละเอียดดังนี้

- 1) การขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การขอสินเชื่อหรือเงินทุนจากธนาคารมักจะยาก เนื่องจากขาดหลักประกันหรือเครดิตที่ดี
- 2) การขาดทักษะในการบริหารจัดการ เจ้าของกิจการบางคนอาจขาดทักษะในการบริหารจัดการธุรกิจ เช่น การตลาด การบัญชี หรือการบริหารเงิน
- 3) ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ บางครั้งวิสาหกิจรายย่อยอาจไม่ได้รับการสนับสนุนที่เพียงพอจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 4) การแข่งขันจากธุรกิจขนาดใหญ่ วิสาหกิจรายย่อยมักต้องเผชิญกับการแข่งขันจากธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีทรัพยากรและทุนมากกว่า

วิสาหกิจชุมชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการดำเนินธุรกิจที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยไม่เพียงแต่มุ่งเน้นที่การสร้างรายได้และผลกำไร แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลนี้ วิสาหกิจชุมชนสามารถเป็นกลไกที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้า และสร้างโอกาสในการจ้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) จำนวนและการกระจายตัว วิสาหกิจชุมชนมีการกระจายตัวทั่วประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่มีการเกษตรเป็นหลัก การกระจายตัวของวิสาหกิจชุมชนนี้ทำให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น

2) การสนับสนุนจากภาครัฐ รัฐบาลไทยได้มีการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนผ่านโครงการและนโยบายต่าง ๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน การสนับสนุนเงินทุน การฝึกอบรมและให้ความรู้ด้านการจัดการธุรกิจและการตลาด

3) การเข้าถึงตลาด วิสาหกิจชุมชนได้มีการเข้าถึงตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศผ่านการจัดนิทรรศการ การขายออนไลน์ และการเข้าร่วมงานแสดงสินค้า

4) ความท้าทาย ถึงแม้ว่าวิสาหกิจชุมชนจะมีการพัฒนา แต่ยังคงมีความท้าทายหลายประการ เช่น การเข้าถึงแหล่งทุน ความสามารถในการแข่งขันในตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่

1.5 ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนถือเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่มีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน อย่างยั่งยืน โดยเป็นองค์กรหรือกลุ่มคนในชุมชนที่ร่วมมือกันทำธุรกิจหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างรายได้และประโยชน์ให้กับชุมชน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนนั้น ไม่เพียงแต่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่น แต่ยังสร้างโอกาสการจ้างงาน เพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในหลายด้าน ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชนนั้นหลากหลายและสำคัญยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทักษะและความสามารถของคนในชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ตลอดจนการสนับสนุนการพัฒนาสินค้าและบริการที่มีคุณภาพ และมีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ในบทความนี้เราจะมาดูรายละเอียดของประโยชน์ต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนว่ามีอะไรบ้าง และวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกอย่างไรบ้างต่อชุมชนและสังคมในภาพรวม ดังต่อไปนี้

- 1) สร้างงานและรายได้ ช่วยสร้างงานและรายได้ให้แก่คนในชุมชน ลดปัญหาการว่างงานและความยากจน
- 2) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า ใช้วัตถุดิบ ภูมิปัญญา และทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 3) สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ส่งเสริมการรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม และความสามัคคีของคนในชุมชน
- 4) อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รักษาและสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน
- 5) พัฒนาเองทางเศรษฐกิจ ลดการพึ่งพาจากภายนอก เพิ่มความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง เป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง
- 6) ลดปัญหาสังคม เช่น การย้ายถิ่นฐาน ปัญหายาเสพติด เพราะคนมีงานทำในท้องถิ่นของตน
- 7) เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว สร้างสินค้าและบริการที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวชุมชน
- 8) พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาด
- 9) ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเป็นการทำงานร่วมกันในกลุ่ม สร้างความสามัคคีและการประสานงานภายในชุมชน
- 10) พัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการทำงานในวิสาหกิจชุมชนช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสมาชิก เช่น การเข้าถึงการรักษา การรักษาพยาบาล และการมีชีวิตที่ดีขึ้น
- 11) สร้างความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมการผลิตอาหารภายในชุมชนช่วยลดการพึ่งพาอาหารภายนอกและเพิ่มความมั่นคงทางอาหาร

กรอบแนวคิดของประโยชน์วิสาหกิจชุมชนสามารถแบ่งออกเป็นหลายมิติ ซึ่งแต่ละมิติมีความสัมพันธ์กันและส่งผลเสริมกันในภาพรวม ช่วยให้เห็นภาพรวมของวิสาหกิจชุมชนและบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และสุขภาพ ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ซึ่งสามารถสรุปประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน ดังภาพที่ 1.2

หนังสือเล่มนี้นำเสนอมุมมองที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
ในบริบทของประเทศไทย โดยเชื่อมโยงกับการส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาชนบท
อย่างเป็นระบบ ผู้เขียนได้รวบรวมและวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของวิสาหกิจชุมชนไทย
พร้อมทั้งนำเสนอกลยุทธ์และแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน
ให้เข้มแข็งและยั่งยืน

โดยจุดเด่นของหนังสือได้มีการวิเคราะห์สถานการณ์วิสาหกิจชุมชนของไทย
อย่างเป็นระบบและทันสมัยเชื่อมโยงทฤษฎีการพัฒนาชุมชนกับการปฏิบัติจริงในภาค
เกษตร นำเสนอแนวทางการส่งเสริมที่สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาชนบทไทย และ
รวบรวมองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการทำงานด้านการพัฒนาชุมชน

หนังสือเล่มนี้เป็นแหล่งอ้างอิงที่สำคัญสำหรับการทำความเข้าใจความเชื่อมโยง
ระหว่างภาคเกษตร การพัฒนาชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับ
ฐานราก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทย

CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS

